

дисципліни та законності, і при цьому орієнтуватись не тільки на засоби дисциплінарного впливу, а й знати, розуміти та вживати заходів до задоволення потреб своїх підлеглих.

Надійшла до редколегії 19.01.99

Д.О. Кобзін

ДИСЦИПЛІНА В ОВС. ВЗАЄМОДІЯ ПРАВОВИХ ТА СОЦІАЛЬНО – ПСИХОЛОГІЧНИХ ФАКТОРІВ

Соціальні зміни останніх років обумовили безпрецедентні за своїми масштабами зміни суспільної свідомості як в Україні, так й на всьому пострадянському просторі. Старі цінності та норми не є більше ясними вказівками належної поведінки, а деякі з них втратили свою значущість взагалі. Наслідком цього стала криза суспільних інститутів, моральності, різке зростання правового нігілізму, що дозволяє розглядати поведінку людей в світлі поняття «аномії». Соціальні інститути зазнали певної дезінтеграції, а в діяльності органів внутрішніх справ це відбилося у першу чергу на стані дисципліни та законності. Зростає значущість проблем, що пов'язані із службовою дисципліною та професійною правомірною поведінкою, виникає необхідність прийняття ефективних рішень на теоретичному рівні та в практичній повсякденній діяльності правоохоронних органів. Це є частиною правового регулювання суспільних відносин.

Аналізуючи особливості дисципліни в органах внутрішніх справ, необхідно зауважити, що кожний міліціонер є державним службовцем, і своїм правовим станом він суттєво відрізняється від службовців інших установ та організацій. Ця відмінність детермінує особливості дисципліни та дисциплінарну відповідальність. Особливості правового стану є наслідком специфіки трудової діяльності, яка зосереджена на охороні громадського порядку та боротьбі зі злочинністю, що не є можливим без суворої дисципліни, системи підкорення, виконання наказів. Специфіка й у тому, що міліціонер є носієм державно-владних повноважень, володіє правом пред'являти громадянам вимоги, обов'язкові для виконання; має повноваження застосовувати заходи державного примушення; працівники ОВС та їх сім'ї користуються певними пільгами; Статут

ОВС вимагає від працівників дотримання дисципліни не тільки в умовах служби, але й поза нею [1].

Характерною особливістю дисципліни в ОВС є й те, що вона забезпечується системою заходів заохочень та стягнень, вказаних в Дисциплінарному статуті, та є сукупністю правил службової поведінки. У першу чергу вона характеризується вимогою суворо дотримуватись встановленого порядку. Усі співробітники повинні своєчасно та точно виконувати завдання, поставлені в ході службової діяльності. Крім того, необхідно, щоб їх поведінка відповідала не тільки правовим нормам, а й нормам професійної моралі, так як право не може охопити всі боки людського життя.

Самі вимоги дисципліни можна розділити на групи за декількома підставами. Одна з них – це предмет, по відношенню до якого вони пред'являються. У ході проведеного нами аналізу Закону «Про міліцію», Положення про проходження служби, Дисциплінарного статуту ОВС України, дисциплінарні вимоги були розподілені на дві групи:

Вимоги до особистісних якостей (на службі, поза службою). Це вимоги до якостей, що виявляються на службі, та до якостей, що виявляються поза службою, в побуті. Так, до першої категорії належать: необхідність бути чесним, об'єктивним, вільним від впливу політичних партій; непохитно переносити усі труднощі, пов'язані із службою; дотримуватись норм професійної етики, проявляти турботу про людей; поважати людську гідність та ін. До другої категорії – вимоги гідно поводити себе поза службою, бути прикладом у підтримці громадського порядку, утримуванні інших від порушень.

Вимоги до професійної діяльності (до виконання службових завдань, до професійної підготовки). Вимоги цієї категорії вміщують необхідність сумлінно нести службу по охороні громадського порядку; суворо зберігати службову таємницю, довірену зброю та техніку; захищати життя та здоров'я громадян від протиправних посягань; виконувати вимоги законодавства, статутів та наказів; постійно вдосконалювати свою кваліфікацію та ін.

Виконання чи невиконання кожної з вимог дисципліни тягне за собою певні наслідки. Так, проведене нами опитування працівників міліції показує, що група вимог до особистісних якостей, що застосовуються на

службі, впливає на авторитет та діяльність міліції; прояви негативних особистісних якостей поза службовим часом – на авторитет ОВС серед населення; невиконання вимог до професійної діяльності – на діяльність ОВС, на стійкість системи в цілому.

Вимоги дисципліни, що містяться в документах, які регламентують діяльність працівника ОВС, передбачають знання сучасних норм права, законів, свідоме застосування їх в своїй діяльності та дотримання них. Таким чином, дисципліна працівника здебільшого залежить від знання діючих нормативних документів, що регламентують його діяльність, права та обов'язки. Серед загальних вимог, яким повинні відповідати працівники ОВС як професіонали, виділяють:

а) чітке знання та розуміння юридичних термінів, понять, без чого неможливі засвоєння та аналіз норм права;

б) знання правових принципів, що дозволяє вибрати варіант правомірної поведінки;

в) знання та розуміння функціональних обов'язків;

г) розуміння соціальної ролі права.

Однак, значна частина злочинів, що скоюються працівниками ОВС (крадіжки, пограбування, спричинення важких тілесних ушкоджень, фальсифікація матеріалів слідства та ін.) не пов'язана з незнанням правових норм. Тому не варто переоцінювати значущість тільки правових знань. Серед вимог забезпечення дисципліни та законності велику роль має особисте ставлення до закону. Це не тільки повага, а й солідарність з правовими нормами, прийняття їх як своїх внутрішніх переконань. Так, ст.20 Закону «Про міліцію», вимагає від працівника ОВС при виконанні службових дій керуватись законом, ст.17 – мати високі особисті, ділові та моральні якості; ст.5 – високу культуру та тактовність у взаємодіях із громадянами [2]. З цього можна зробити висновок, що для службової дисципліни в ОВС характерні вимоги самодисципліни, яка полягає у правомірній професійній поведінці, глибокому усвідомленні та виконанні їх відповідно до власних переконань.

Одночасно слід зауважити, що деякі нормативні документи, які використовуються у ОВС України нині, не відповідають сучасним вимогам. Так, діючий Дисциплінарний статут ОВС не містить положень, пов'язаних із специфікою дисциплінарної відповідальності працівників

ОВС [3]. Враховуючи те, що працівник міліції виконує певну державну функцію, а дисципліна для нього полягає у специфічній поведінці, в документі такого роду повинно бути визначено, на чому базується та чим забезпечується дисципліна. Іншим недоліком правової бази діяльності міліції є невизначеність розпоряджень щодо застосування зброї. Попередження у вигляді дії, яке передбачається ст.15 Закону України «Про міліцію» хоча й дає надалі працівнику міліції право використовувати зброю без додаткового попередження, не завжди може бути зрозумілим правопорушнику та громадянам [4, с.44-45].

Важливо зазначити, що ні один з документів правового характеру не містить однозначних рішень для правової ситуації, його завдання – встановити обмежувальні рамки, в яких ці рішення мають бути прийняті. Кожна ситуація може бути вирішена декількома способами. Таким чином, у всіх документах, що регламентують діяльність працівника ОВС, визначається коло його обов'язків. Усе, що не потрапляє у це коло, визначається велінням совісті, рівнем моральної культури кожного працівника. Тому є закономірним те, що дисциплінарні вимоги, являючи собою нормативні розпорядження, нічого не варті без певних рис особистості, на які вони спираються. Їх відсутність, деформація, негативний розвиток автоматично блокують дисципліновану поведінку.

Виділяють два аспекти дисципліни: організаційний та соціально-економічний. Організаційний аспект дисципліни пов'язаний з дотриманням норм, правил, розпоряджень, юридично закріплених вимог до працівника, призначених забезпечити нормальний хід діяльності, оптимальне використання сил, підвищення ефективності роботи. Соціально-економічний аспект дисципліни – це особисті прагнення індивідів, їх зацікавленість у необхідності дотримуватись правил та вимог, що пред'являються до їх діяльності й до них особисто. Суперечності, що виникають між соціально-економічним та організаційним аспектами дисципліни, цілком об'єктивні і є зіткненням особистісних прагнень індивідів та реальних можливостей організації задовольнити їх на індивідуальному рівні, в даних умовах [5]. Це підкріплюється суб'єктивним фактором, пов'язаним із особистістю працівника міліції. Так, дані аналізу особистості порушника дисципліни в ОВС, в першу чергу, показують

низький рівень професійної мотивації, утилітарне ставлення до роботи, слабку зацікавленість в її результатах.

Щоб з'ясувати «соціальне обличчя» порушника дисципліни в ОВС, нами був проведений аналіз дисциплінарної практики в УМВС 8 областей України. Результати показують що, як правило, дисципліна – це насамперед проблема молодих працівників (найбільшу кількість порушень скоюють працівники віком 25–34 років (61, 8%), з них з вислугою до 5 років – 53%; переважно молодшого та середнього начальницького складу (79, 5% від загальної кількості порушень)). Освітній рівень порушника-працівника ОВС здебільшого невисокий (68, 9% порушників не мають вищої освіти). Безумовно, вік, освіту та вислугу працівника не можна розглядати як причини порушень, але в той же час вони, вступаючи у взаємодію з іншими факторами економічного, організаційно-технічного, соціального плану, здатні впливати на дисципліну в ОВС.

Значною мірою дисциплінарна поведінка залежить й від мотиваційної сфери суб'єкта дисципліни. Формування мотивації кандидатів на службу та працівників ОВС відбувається під впливом все більш різноманітних, а іноді й суперсчливих стимулів. Економіка, що трансформується, культура масового споживання імпліцитно стимулюють постійне виникнення нових потреб, «ескалацію цілей» [6]. Подібний тиск розхиляє адекватну систему мстивів та життєвих цінностей, негативно впливає на суб'єктивне сприймання норм та вимог, які є певними обмежувачами поведінки.

З метою об'єктивації знань про мотиви професійної діяльності порушника закону – працівника міліції, нами було проведено соціологічне дослідження серед засуджених – колишніх працівників ОВС, що відбувають покарання у пенітенціарних закладах. У дослідженні взяли участь 152 особи, що склали 32% від загальної сукупності засуджених цієї категорії.

Дослідження показало, що серед мотивів роботи в міліції у респондентів переважали компенсаційні та кримінальні [7]. Так, 27, 3% опитаних серед провідних професійних мотивів назвали можливість покращити матеріальний стан; 25, 3% – владні повноваження; 20, 1% – отримання гострих відчуттів. Серед життєвих цінностей респонденти зазначають в першу чергу благополуччя сім'ї (48%); гроші (38, 9%);

владу (31, 8%); власне благополуччя (29, 2%); зв'язки, кар'єру (24, 7%). Отримані дані дозволяють констатувати, що життєві цінності та мотиви професійної діяльності респондентів далекі від професійно визначених цілей. В той же час самі засуджені, відповідаючи на питання «Що, на Вашу думку, примушує працівника ОВС дотримуватись вимог дисципліни та законності?», в першу чергу виділяють почуття обов'язку (39, 6%); чесність (39, 6%); самоконтроль (38, 7%).

Таким чином, дисциплінована поведінка в ОВС – це, в першу чергу, можливість та бажання свідомого дотримання вимог правових норм. Неадекватна мотивація. життєві цінності, що суперечать завданням службової діяльності (визначеними у відповідних нормативних документах), у поєднанні з владними повноваженням, ведуть до порушення як дисципліни, так і закону. Дисципліна в ОВС, відповідно, є результатом взаємодії ряду факторів. Об'єктивними факторами є різні види забезпечення діяльності ОВС (юридичне, матеріальне, інформаційне) та вплив з боку соціокультурної системи, що пропонує деякі цілі та засоби для їх досягнення. Серед суб'єктивних слід виділити особливості професійної мотивації працівників ОВС, їх ціннісні орієнтації, а також службову підготовленість.

Список літератури:

1. Новиков В. В. Политико – воспитательная работа по укреплению дисциплины в советской милиции, М., 1970.
2. Збірник законодавчих актів України, які регламентують діяльність міліції, К., 1991.
3. Бандурка О. М. Організація діяльності ОВС. Х., 1996.
4. Безсмертний О. К., Петков В. П., Фролов О. С. Порядок попередження про намір застосування вогнепальної зброї, спеціальних засобів та фізичної сили з боку працівників міліції // Вісник Університету внутрішніх справ. Х., 1996. Вип. 1.
5. Чангли И.И. Труд. Социологические аспекты теории и методологии исследования. М., 1973.
6. Коэн А. Отклоняющееся поведение и контроль над ним // Американская социология. Перспективы. Проблемы. Методы. М., 1972.
7. Васильев В. Л. Юридическая психология. М., 1991.

Надійшла до редколегії 12.01.99